

RECENZÍÓK

FARKAS MÁRIA ILDIKÓ

Civilizáció, modernizáció: Japán a 19. században

Karube Tadashi: *Toward the Meiji revolution. The Search for „Civilization” in Nineteenth-Century Japan*. JPIC Tokyo, 2019. Japan Publishing Industry Foundation for Culture. transl. by David Noble, from „*Ishin kakumei*” e no michi: „*Bunmei*” o motomeru jūkyū seiki Nihon Shinchosha Publishing Co., Ltd. 2017
維新革命」への道：「文明」を求めた十九世紀日本. 苅部 直 著. 新潮社 刊
2017/05/26

2018-ban volt 150 éve annak, hogy Japán több évszázados elszigeteltsége után 1868-ban meghirdette a „Felvilágosult kormányzás” (Meiji-) korszakot, amelynek során sikeresen modernizálódott, és már a XIX. század végére a nyugati nagyhatalmakkal egyenrangú helyet vívott ki magának. Az ország XIX–XX. századi modernizációjának értelmezése, sikerességének magyarázata évtizedek óta foglalkoztatja a Japánnal foglalkozó kutatókat. Az évforduló kapcsán még élénkebb lett a témával foglalkozó újabb munkák kiadása.

Karube Tadashi új kötete szintén erre az alkalomra jelent meg (az eredeti japán kötetet 2017-ben adták ki), és a Japan Library sorozat keretében gyakorlatilag azonnal lefordították angolra is. A sorozat a Japan Publishing Industry Foundation for Culture kiadásában angol nyelven adja közre a Japánban évente megjelenő közel 80 ezer új könyv közül szakértők által kiválogatott jelentős munkákat a japán kultúra, politika, külpolitika, filozófia, társadalomtudományok, valamint a tudomány és technológia témaköreiben. A sorozat célja tehát a legfontosabbnak gondolt japán könyvek minél szélesebb körben való megismertetése a világban, és ennek a célnak rendelték alá az üzletpolitikát is, mivel ezeket a köteteket a szakkönyvek általános árfekvéséhez képest

(ami az új kiadványok esetében jóval felette van a 100 eurónak, illetve dollárnak) jelentősen alacsonyabb áron értékesítik (néhány ezer japán yenbe kerülnek).

Karube Tadashi (1965) a mai japán történész-társadalomtudós generáció egyik meghatározó alakja. A tokiói egyetem professzora a politikai gondolkodás történetére specializálódott, és munkássága jelentős eredményei közé tartozik Maruyama Masao örökségének kortárs értelmezése.¹ Karube így bizonyos szempontból talán Maruyama követőjének is tekinthető, abban mindenképpen, hogy munkáiban megpróbálja tudósi függetlenségét megőrizni. Karube nem bizonyos (főként európai és amerikai) ideológiák alapján értelmezi a japán történelem jelenségeit, illetve természetesen figyelembe veszi azokat is, de megközelítésében egyszerre több nézőpontot is érvényesít.

Karube munkája is a japán modernizáció értelmezéséről évtizedek óta folytatott vitához kapcsolódik. A már több mint száz éves vitában többféle irányzat többféle megközelítést alkalmazott, de elmondható, hogy már elég korán (az 1950-es években) több irányzat is eljutott arra a következtetésre, hogy a japán modernizációt elsősorban Japán belső viszonyai tették lehetővé és sikeressé. Felvetődött az is, hogy a modernizáció belső feltételei már a nyugatiak érkezése előtt jelen voltak Japánban. A japán fejlődéssel foglalkozó új kutatásokban jelentős arányban vettek részt társadalomtudósok is, újabb és újabb szempontokat kínálva a vizsgálódáshoz. A születő kulturális antropológia első nagy munkája (amely gyakorlatilag megteremtette a műfajt) Japánról szólt,² nagy szerepet tulajdonítva a japán hagyományok és kultúra meghatározó sajátosságainak a japán fejlődés sajátosságainak (értsd: a nyugatitól eltérő jellegzetességeinek) az értelmezésében.

A modern japán történelem kutatásában előtérbe került az előzmény, az Edo-kor viszonyainak a tanulmányozása mint a modernizáció előfeltétele. Az értelmezési kísérletekben a hangsúly a belső körülményekre került, és a kérdés ezek után az lett, mik is a japán belső fejlődés elemei és hogyan alakultak ki, valamint hogyan járultak hozzá a modernizációhoz? Az utóbbi évek (évtizedek) szakmunkái már jórészt erre koncentrálnak, és az Edo-kor összetettebb képét rajzolják fel: kiemelik a polgárosodást, a gazdasági folyamatok fejlettségét, az általános műveltség és a jogfelfogás magas szintjét, a kulturális élet gazdagságát; olyannyira, hogy ma már az Edo-kor viszonyait a modern Japán

¹ *Maruyama Masao and the Fate of Liberalism in Twentieth-Century Japan*, by Karube Tadashi, translated by David Noble. I-House Press, 2008, 212.

² Ruth Benedict: *Krizantém és kard. A japán kultúra újrafelfedezése*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009. (Első megjelenése 1946-ban volt az USA-ban.)

alapjának tekintik. A legtöbb szakértő ma már egyetért abban, hogy az alábbi Edo-kori jelenségek fontos tényezői voltak a későbbi sikeres modernizációnak: pluralisztikus társadalmi-gazdasági szerkezet, piaci viszonyok növekvő jelentősége a gazdasági életben, protoindusztriális vállalkozások megjelenése, a családi egységek kohéziója és betagozódása a szélesebb társadalomba, a szélesebb oktatás terjedése. Saját belső fejlődése a modernizáció előtti Japánt különösen alkalmassá tette a gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésre. Többen hangsúlyozták, hogy a társadalom és a gazdaság életében nagyfokú kontinuitás látható az Edo- és a Meidzsi-kor között, és ez a nézet erősen épít a japán kultúra gazdasági, társadalmi struktúrákat meghatározó jellegzetességeire, amelyek alapvetően befolyásolták a japán fejlődés menetét.

Karube Tadashi is a japán belső fejlődésre helyezi a hangsúlyt, de olyan területre fókuszál, amely eddig talán kevesebb figyelmet kapott. Ő is arra a kérdésre keresi a választ, mint gyakorlatilag szinte minden kutató, aki a modern Japán történetével foglalkozik, hogy miért és hogyan sikerülhetett Japánnak a XIX. század második felében a „nyugati” típusú modernizáció más ázsiai (és minden más „nem nyugati”) országokhoz mérten olyan sikeresen, gyorsan és viszonylag simán. Karube válasza erre egyrészt a már mások által is sokszor bizonyított kontinuitás, a Tokugawa-korszak gazdasági, társadalmi, műveltségbeli fejlettsége, amely lassan, de biztosan megteremtette Japánban a modernizálódás alapjait, azaz Karube fogalmazásában: utat épített a forradalmi változások felé. Másrészt ehhez hozzáteszi saját elméletét a XIX. századi Japán „civilizáció” értelmezéséről, ami könyvének legnagyobb, legjelentősebb és legeredetibb részét képezi.

Karube könyvének címe pontosan jelöli a témáját azzal, hogy a címben szereplő kifejezések – „Toward the Meiji revolution. The Search for »Civilization« in Nineteenth-Century Japan” – értelmezése magában foglalja Karube nézeteinek a lényegét. Ha mindezeket átgondoljuk, tulajdonképpen láthatjuk Karube koncepcióját a Meiji-kor értelmezésére.

Fontos, hogy XIX. századi Japánról beszél, nem a Tokugawa-kor végéről és a Meiji-kor elejéről. Ezzel nagyon világosan jelzi a kontinuitás meglétét a modernizációt megelőző korszak és a modernizálódás időszaka között. A Meiji-átalakulást kiváltó tényezőnek régebben főként a Japán 1853-as nyitását követő nyugati politikai, gazdasági és kulturális hatást és nyomást szokták említeni, de az utóbbi évtizedek kutatásai meggyőzően bizonyították, hogy Japán modern átalakulása a Tokugawa-korszak fokozatos, mélyreható gazdasági, társadalmi és intellektuális fejlődésén alapult. „A Meiji-forradalom csak a meg-

előző korszak társadalmában és gondolkodásában bekövetkezett alapvető változások következményeként jöhetett létre” – írja Karube.³

A „revolution” (forradalom, *kakumei*) szó magyarázatára Karube leszögezi, hogy a Meiji-korszak nem pusztán politikai hatalomváltást jelentett, hanem az akkori Japán forradalmi – tehát minden területre kiterjedő és teljes strukturális – átalakítását, beleértve a feudális tartományi rendszer megszüntetését és a modern nemzetállam kiépítését. Az elkülönített társadalmi rétegek rendszerét eltörölték, átvették a nyugati ipari és haditechnikát, és alkotmányos kormányzati rendszert alakítottak ki. A reformok során az átalakítást levezénylő szamurájsz csoportok végül saját rétegüket is felszámolták, és ezzel teljessé tették az egész strukturális váltást. Karube hangsúlyozza, hogy mindezen megvalósításához azonban a megelőző korszak „hosszú forradalma” volt szükséges, amelynek során nemcsak a gazdaság alakult át (protoindusztrializáció, a kereskedelem és a belső piac fejlődése, urbanizáció, vidéki vállalkozások), hanem a társadalom is (kereskedők és vidéki területek gazdagodása, szamurájság polgárosodása, vidéki vállalkozók), és nemcsak a műveltségi szint nőtt, hanem az addig uralkodónak számító szellemiségekkel szembeni új irányzatok alakultak és fejlődtek, amelyek az addigi világmagyarázatokkal és értelmezésekkel szemben újabb koncepciókat és ideákat fogalmaztak meg. Mindezekhez a Tokugawa-korszak végén már politikai mozgalmak is kapcsolódtak, amelyeknek ideológiát és a sóguni uralommal szembeni legitimitációt is nyújtottak az új szellemi irányzatok. A kereskedelem és felhalmozás ártértékelése, fontosságának és hasznosságának az elismerése – az addig meghatározó konfucianus etikával szemben – nagyon fontos tényező volt a japán kapitalizmus kialakulásának a kezdetén még a Tokugawa-korszak folyamán. A társadalmi rétegeket elválasztó rendszer ideológiája ellen hatott az a kialakuló nézet, hogy megfelelő műveltséggel (önműveléssel) bárki magasabbra küzdheti magát a társadalmi ranglétrán, valamint megjelentek a kereskedelem és a gyarapodás szükségességét és hasznosságát taglaló értekezések is. Ebben a „hosszú forradalomban” a későbbi modernizáció szempontjából Karube szerint az egyik legfontosabb szellemi eredmény volt a japán gondolkodók által újrafogalmazott, egyedi civilizációértelmezés.

A címben is megjelenő „civilizáció” fogalma igényelte a legrészletesebb magyarázatot Karube részéről. Hangsúlyozza, hogy nem a ma – részben

³ “The Meiji Revolution was possible only as an extension of major shifts in society and thought taking place in the preceding era” (7).

Huntington művének⁴ alapján – széles körben elterjedt „civilizáció” értelmezésről van szó, hanem egy általános fogalomról („A Civilizáció”), amely az emberi társadalom fejlett szintjét jelöli. Karube a Tokugawa-kor és a korai Meiji-évek különböző gondolkodóinak – például Ogyū Sorai, Yamagata Bantō, Motoori Norinaga, Kumazawa Banzan, Ishida Baigan, Rai San’yō, Fukuzawa Yukichi, Takekoshi Yosaburō, Aizawa Seishisai és mások – munkásságának alapos elemzésével mutatja be azt a folyamatot, amelynek során megformálódott a XIX. században Japán saját „Civilizáció”-konceptiója. Az emberi történelmet – részben már bizonyos nyugati hatásra is – a magasabb rendű állapot felé való folyamatos törekvésként fogták fel. Ahogy Fukuzawa Yukichi fogalmazta meg: „A Civilizáció az emberiség egyetemleges ideája és a legmagasabb szintű emberi törekvés arra, hogy nemzetét a barbárságból civilizált szintre fejlessze.”⁵ A „bunmei” szó alatt az emberi társadalomszerveződés és fejlettség legmagasabb fokának elérését értették. A megismert nyugati rendszerek – a tudomány (főként a csillagászat, orvostudomány, földrajz, fizika) fejlettsége és a technikai fejlődés támogatása, a társadalmi rendszer nyitottsága, a gazdasági élet (vállalkozás, gazdagodás) szabadsága, a politikai életben a közügyek szélesebb körű megvitatása, az elesettekről gondoskodó szociális intézmények (árvaház, szegényház) – azt a meggyőződést erősítették, hogy a Nyugat előrébb jár ennek az ideális „Civilizációnak” az elérésében, így annak követése ebből a szempontból minden réteg számára szinte természetesnek hatott.

Karube 11 fejezetten keresztül mélységében elemzi a XVIII. és XIX. századi japán filozófiai, tudományos és politikai gondolkodás alakulását. Az utóbbi évek jelentős japán szakirodalmára épít (amelyek szerencsére már

⁴ „Mindenekelőtt különbséget kell tennünk a civilizáció egyes, illetve többes számban használatos fogalma között. A civilizáció ideáját a 18. századi francia gondolkodók dolgozták ki, mégpedig a »barbárság« ellentétéként. A civilizált társadalom, ennek megfelelően, különbözött a primitív társadalomtól, mert megállapodott, urbánus és művelt volt. [...] Ugyanakkor az emberek egyre gyakrabban beszéltek a civilizációkról, így többes számban. Ez »az eszményként vagy még inkább az eszményként definiált civilizáció elvetését jelentette«, és szembefordulás volt azzal, hogy léteznék egyetlenegy mérce, mely – Braudel megfogalmazása szerint – néhány kiváltságos népre vagy csoportra, az emberiség ’elitjére’ korlátozná a civilizáció fogalmát. Immár több civilizációról volt szó, melyek mindegyike a maga módján mondható civilizáltaknak” Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend alakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015, 49.

⁵ “Civilization is a universal ideal of humankind and the highest human aspiration is to effect the program of one’s nation from „barbarism” to a civilized state” (61).

nagyrészt angolul is elérhető, és nagy hatást gyakoroltak Japán modern kori és kora újkori történetének kutatására), de elsősorban a korabeli japán szövegek elemzésével és értelmezésével mutatja be az elméletét. Az „általános olvasó” számára talán nem könnyű olvasmány mindez, bár a szerző nagy gonddal igyekszik a tárgyalt korabeli eszmeiséget, gondolkodókat és munkásságukat bemutatni és elhelyezni a korszak roppant sokszínű szellemi palettáján. Ezzel néha nagyobb kitérőket tesz, ami megakaszthatja a gondosan felépített gondolatmenetet, de a fejezetek végére mégis „összeáll” mondanivalójának a lényege. (Szerencsés lett volna az angol nyelvű kiadásban az angolszász szakirodalom szokását követve egy eligazító bevezetőt és egy összegző konklúziót is elhelyezni, ami nagyban megkönnyítené az „átlagos olvasó” dolgát a szerző téziseinek értelmezésében.)

A kötet legnagyobb részét a korabeli szövegek elemzése teszi ki, a korabeli terminológia vizsgálatával és annak értelmezésével, hogy az adott kifejezések (*kakumei*, *bunmei*, *kōron*, *ikioi*, *jiyū*) a japán történelem során mikor bukkantak fel, milyen különböző értelmezésük volt, és hogyan alakult át a fogalom jelentése még a Tokugawa-korban. A japán gondolkodókra hatást gyakoroló nyugati filozófusok munkásságát is bemutatja, de a hangsúly természetesen azon van, hogy a korabeli japán gondolkodók hogyan értelmezték ezeket a munkákat.

Miért volt tehát olyan sima a nyugati rendszerek átvétele Karube értelmezésében? A modernizálódás előnyeit a japánok nem azért üdvözölték, mert „nyugatiak” voltak, hanem a már a Tokugawa-korban kialakult „A Civilizáció” elérését célzó vagy azt megvalósítani szándékozó értékrendszer alapján. Ezek az értékek összhangban voltak az emberi fejlődés ideális megvalósulását jelentő „Civilizáció” értékeivel, így gyorsan elfogadottak lettek a japán társadalomban. A nyugatiak civilizáció ideálját a japánok nem találták idegennek vagy érthetetlennek, hiszen már a XIX. századi Japánban, mégpedig a tradicionális kultúrában, létezett az az alap, amelynek értelmében Japán elfogadta a civilizáció akkori nyugati felfogását. Pontosabban azt a vélekedést, hogy az általuk is ideálisnak tekintett „Civilizációt” a Nyugat akkor hatékonyabban és eredményesebben közelítette meg, így természetesnek tűnt, hogy annak vívmányait átvegyék. Az átvételekben, illetve azok szelektálásában azonban nagy szerepet játszott, hogy úgy értékelték, még a Nyugat sem érte el az ideális állapotot, így a modernizáció konkrét megvalósításában több esetben is a japánok saját értelmezésüket helyezték előtérbe a nyugatival szemben, és ez elősegítette a japán kulturális hagyomány megtartását és a teljes „nyugatosítás”

elkerülését. „Tehát, míg Fukuzawa Japán korabeli céljaként a nyugati civilizáció követését jelölte meg, a Civilizáció elérését a nép szellemi és erkölcsi fejlődésének szempontjából alapjában véve nem azonosították a nyugatosítással” – írja a szerző.⁶ Karube koncepciója szerint ez volt a legfontosabb szellemi összetevője a japán modernizáció sikerességének – egyben a szerző interpretációjában felhívja a figyelmet ennek a fejlődésnek a mai, globalizálódó világban felhasználható tanulságaira is, a különböző kultúrák azonos szintű és mértékű, de nem teljesen azonos típusú fejlődésének a lehetőségére.

⁶ “Thus, while Fukuzawa made Western civilization the goal of Japan’s present efforts, the quest for civilization in the sense of enhancing the people’s intellectual and morality was not, in principle, to be equated with Westernization” (215).